

STANDARDNÍ VYSOKOŠKOLSKÉ UČEBNICE V DISTANČNÍ NEBO KOMBINOVANÉ FORMĚ STUDIA

Helena Zlámalová, Václav Vinš

Distanční forma studia a kombinace prezenční formy a distanční formy studia, tzv. „kombinovaná forma“, vyžadují přípravu speciálních studijních textů a dalších studijních pomůcek (tzv. studijních opor), včetně možnosti využití moderních informačních technologií. Ukázky těchto studijních opor jsou rovněž součástí žádosti o akreditaci kombinované nebo případně i distanční formy studia pro příslušný studijní program. Častým nedostatkem je, že jsou k těmto žádostem předkládány standardní vysokoškolské učebnice s odůvodněním, že jsou kvalitní, obsahově zcela vyhovují danému studijnímu předmětu a škola nemá finanční prostředky a dostatečný časový prostor k tomu, aby zajistila jejich metodické přepracování.

Problém spočívá především v tom, že si předkladatelé neuvědomují zásadní odlišnost distanční formy studia od prezenční formy. Úspěšnost studenta kombinovaného nebo distančního studia je přímo závislá nejen od obsahové kvality, ale také od formy zpracování studijního textu a dalších studijních pomůcek.

Vzhledem k okolnostem náročné přípravy jiné než prezenční formy studia a k aktuálnímu zájmu rozvoj těchto forem studia podporovat, nabízí se v první fázi a v odůvodněných případech navrhnout použití standardně užívané učebnice. Je však nutné ji doplnit dalšími informacemi, nezbytnými pro zvládnutí daného předmětu při individuálním studiu s omezeným rozsahem přímé, kontaktní výuky. Takový metodický návod ke studiu se tak stává integrovanou součástí učební pomůcky.

Obecně však platí, že jde o řešení krátkodobé, pouze v opravdu odůvodněném případě, kdy se takto zajistí jednotlivé předměty, nikoliv celý studijní program! Také se jedná pouze o přechodový můstek mezi klasickým učebním textem určeným prezenční formě studia a integrovanou učební oporou pro kombinovanou nebo distanční formu studia.

Před vlastním zpracováním metodického návodu ke studiu si vyučující musí uvědomit, že student bude

s učebnicí pracovat převážně samostatně, bude se učit sám a bude mít jen omezené možnosti individuální nebo skupinové konzultace s učitelem. Bude mít také jen velmi omezené nebo žádné přednášky a cvičení, kde by bylo možné učivo didakticky rozebrat a vyložit, procvičit a upevnit nové znalosti a reagovat okamžitě na dílčí i zásadní problémy s nepochopením obsahu, registrovat slabou motivaci studentů a hledat cesty jejího překonání. Tyto nedostatky distanční formy studia musí v maximální možné míře kompenzovat studijní text a další studijní opory.

Dalším důležitým momentem, který je třeba reflektovat, je fakt, že většina studentů distanční nebo kombinované formy studia jsou lidé plně nebo alespoň částečně zapojení do pracovního procesu během dne a studiu se mohou věnovat mnohem omezeněji než studenti v prezenční formě studia. Mnozí jsou také již delší dobu mimo školní prostředí a jejich studijní návyky jsou již slabší. Každá podpora ze strany pedagoga (autora studijní pomůcky) – návod, rada, upozornění, jsou pro studujícího velkou pomocí při samostatné práci. Z těchto důvodů je hned v počátku třeba pečlivě zvážit, zda daný předmět je vhodný pro distanční formu studia a rovněž zvážit obsahovou a časovou složku tzv. „přímé“ výuky v průběhu soustředění či konzultací. Učební text spolu s metodickým návodem pro kombinovanou, případně distanční formu studia by měly být podrobeny kritickému rozboru z hlediska srozumitelnosti a logiky vzájemného vlivu mezi odborným obsahem (učební text) a jeho vhodností pro neprezenční formu studia (metodický návod).

Rozsah i obsah metodického návodu je jednoznačně záležitostí rozhodnutí a dovednosti autora. Do značné míry závisí také na obsahu studia – jinak bude vypadat např. zpětnovazební prvek u studijního textu z matematiky, jinak u managementu, odlišně u jazykového studia apod. Především je však ovlivněn tím, jak je daná učebnice zpracovaná po stránce didaktické. Obsah vlastního studijního textu je třeba v metodickém návodu doplnit také o prvky řízení studia a zpětné vazby.

Co by měl studijní text nebo jeho doplnění¹⁾ v rámci metodického návodu ke studiu obsahovat:

- Obecný návod ke studiu z didaktického hlediska (tzv. dobré rady „pedagoga“) – jak si rozdělit učivo, jak si rozvrhnout studijní čas, doporučit co nepřeskakovat, v jakém pořadí studovat, prostě poradit jak se učit a vytvářet studijní návyky bez každodenního kontaktu s vyučujícími i studenty. Vysvětlit, na co předmět navazuje (co musí studující znát a mít splněno před započítím studia daného předmětu) a co bude následovat. Vysvětlit, co bude minimální podmínkou pro úspěšné složení zkoušky, co se bude od studenta vyžadovat během doby studia, jak zpracovat průběžná písemná zadání k danému studijnímu předmětu atd. V některých případech obsah učebnice přesahuje rozsah předmětu v daném studijním programu nebo oboru a není nutné studovat vše. Potom musí autor metodického návodu jasně definovat, co je třeba nezbytně studovat a co v daném případě může sloužit zájemcům o získání hlubších poznatků. Základem musí být „pozitivní motivace“, tj. vše by mělo být v přátelském, povzbudivém a chápajícím stylu „nebude to lehké, ale Vy to zvládnete...“.
- Rozdělení obsahu na studijní jednotky – studijní jednotka je rozsah studijní látky, kterou by měl studující zvládnout „na jeden záťah“. Předpokládá se, že efektivně lze studovat novou látku max. 2–3 hodiny, včetně splnění zpětnovazebních prvků (odpovědět si na kontrolní otázky, vypracovat krátký úkol, spočítat kontrolní příklady, vyplnit cvičení atd.). V optimálním případě tuto studijní jednotku představuje cca 15 stránek textu. Kapitoly v některých učebnicích mají i několikanásobný rozsah. Potom je třeba kapitolu smysluplně rozdělit a navrhnout studujícímu dílčí studijní jednotky.
- Definování konkrétních a jednoznačně ověřitelných cílů každé studijní jednotky – co budete po prostudování této kapitoly umět, co dokážete dělat, co budete schopni uplatnit prakticky atd. Pozor, studijní cíle nezaměňovat s definováním obsahu kapitoly!

¹⁾ doplněním textu se rozumí nikoliv jeho rozšíření o další novou látku či aktualizace stávajícího textu, ale rozšíření výkladu v pasážích, jejichž samostatné studium bez předchozích přednášek či jiných forem přímé výuky může činit potíže.

- Odhad časové náročnosti každé studijní jednotky (může být a nemusí); je to odhad kolik na tuto studijní jednotku bude studující potřebovat času. Např. na prostudování této kapitoly si plánujte alespoň dvě hodiny. Platí, že dobrou motivací ke studiu je splnění limitu nebo dokonce lepší výkon. Naopak špatný časový odhad má demotivující vliv na studenta. Bohužel většina vyučujících má často pocit, že je to látka velmi lehká, „to musí mít za hodinku hotové...“. Opak může být pravdou, protože studující se s daným problémem seznamuje třeba poprvé v životě, učí se nové termíny, učí se chápat pro něj zcela nové jevy apod. Obecně platí – odhad optimální doby studia raději prodloužit než zkrátit. Pokud ji studující nevyčerpá, bude mít dobrý pocit, že se mu studium daří! V případě, že autor není příliš zkušený, doporučujeme raději odhad časové náročnosti ve studijním návodu či textu neuvádět vůbec.
- Samostatné definování nových pojmů v každé studijní jednotce, případně zdůraznění zásadních nových poznatků (definic, vzorců atd.), které musí student dobře znát u zkoušky.
- Seznam použitých zkratk a cizích slov či odborných termínů, které jsou v textu použity bez náležitého objasnění, spolu s uvedením jasného vysvětlení. Autor učebnice často předpokládá, že to bude vysvětleno na přednášce nebo, že jde o obecně známý pojem.
- Prvky zpětné vazby – těch může být více typů. Od konkrétních kontrolních otázek k probrané látce na konci každé studijní jednotky, přes různá dílčí zadání – výpočty, vytvoření grafů, zpracování krátké písemné odpovědi s návrhem řešení zadaného problému apod. Správná řešení by měla být studujícímu k dispozici pro kontrolu např. na konci metodického návodu nebo na určeném místě v LMS²⁾ systému školy nebo na konkrétním místě na webové stránce školy apod.

Dále jsou to úkoly pro vnější zpětnou vazbu (TMA, POT³⁾) – např. 3x za semestr studující zašle svému tu-

²⁾ elektronický systém řízení a podpory studia

³⁾ Tutor Marked Assignment (TMA) nebo česky používaný termín „práce opravovaná tutorem“ (POT). Tyto termíny nejsou závazné, každá škola by si však měla zvolit jednotnou terminologii jak různé prvky vnější zpětné vazby nazývat, aby studující nebyl zbytečně zmaten.

torovi (konzultantovi) písemně vypracované zadání, které najde v metodickém návodu. Termíny odevzdání se dozví od administrátora studia nebo přímo od svého tutora, ale text zadání a informace o formálních náležitostech (např. rozsah takové práce) musí znát dopředu. Tyto kontrolní úlohy mají za úkol především přimět studujícího, aby studoval průběžně během celého semestru a aby nečekal až na jeho konec, kdy se pak vše naučí najednou! Zároveň studující dostane od svého konzultanta krátké zhodnocení, z něhož by mu mělo být jasné, zda zadání splnil dobře a vše dobře chápe, nebo zda je třeba určité části opravit a dostudovat.

■ Součástí metodického návodu musí být také zadání požadavků na závěrečnou písemnou práci nebo zkušební test. Vhodné je definovat např. soubor zkušebních otázek nebo přiložit ukázkou zkuškového testu atd. Každé zkoušení je pro člověka stresující záležitostí. Zejména lidé z praxe, kteří mají různé komplikace se studiem i z důvodů časových, a kteří se velmi obávají neúspěchu, budou vděční za každou pomoc pedagoga při přípravě na zkoušku. Budou lépe připraveni, budou si více věřit a pro zkoušejícího je to také výrazné usnadnění práce.

■ Prvky posílení motivace ke studiu – tím mohou být vhodně umístěné vtipné glosy, slova uznání, upozornění, že nejsou sami, kdo mají s touto látkou obtíže apod. U elektronických textů to mohou být i veselé obrázky, krátká tematická videa, zajímavé internetové odkazy atd. Cílem je studujícího po splnění určitého úkolu trochu rozptýlit, uvolnit, přimět ho udělat si přestávku a nabrat chuť a sílu k dalšímu studiu. Také s tímto prvkem musí být nakládáno velmi obezřetně v souvislosti s definovanou cílovou skupinou. To, co mnozí ocení jako milé oživení studia, projevení osobního zájmu ze strany pedagoga, mohou někteří lidé považovat za

nevhodné zlehčování, podceňování jejich osobnosti apod.

■ Kontrolní systémy by měly být integrované, tj. pokud se v dané otázce objeví vazba i na látku z již předchozí části odborného textu a student látku nezvládl, měl by být veden zpět k předchozí látce i s případným bližším vysvětlením obsahu.

■ Důležité jsou závěrečné kontrolní otázky či testy, které by měly být dány do souvislosti s obsahem zkoušky, a které by opět měly obsahovat odkazy na příslušné pasáže odborného textu.

Závěrem je třeba zdůraznit, že vždy bude záležet na vyučujícím, které prvky a v jaké míře použije. Čím lépe se metodický návod podaří zpracovat, tím lépe se studující dokáže samostatně z učebnice látku naučit. Při psaní studijních textů nebo metodických návodů ke klasickým učebnicím nutno myslet především na studenta, který studuje převážně individuálně, tj. bez možnosti bezprostředního vznesení dotazu během přednášky nebo semináře, a kdy potíže při pochopení látky daného předmětu mohou být i traumatizující a mohou vést k nesprávným závěrům a pochybnostem o vlastních schopnostech. Výsledkem může být často zbytečné předčasné ukončení studia.

V každém případě by se zkušenosti z aplikace odborného učebního textu a příslušného metodického návodu měly odrazit ve zpracování distanční učební opory pro daný předmět. Je třeba mít stále na zřeteli, že varianta kombinace standardního skriptu či učebnice s metodickým návrhem je pouze přechodná. Doporučujeme také nevymýšlet vymyšlené a získávat zkušenosti ze škol a studijních programů, kde je již kombinovaná nebo distanční forma studia akreditována.